

центр УНР функціонував в екзилі (у вигнанні).

Список використаних джерел:

1. Шмаленко Ю.І. Геополітичні концепції українських вчених на початку ХХ ст. / Ю.І. Шмаленко // Вісник Національного університету «Львівська Політехніка». - 2007. - № 584. - С. 38-43.
2. Грушевський М.С. Хто такі українці і чого вони хочуть. – К.: Т-во «Знання» України, 1991. – 240 с.
3. Зайчук О. Землі і кордони України у 20-му столітті і раніше. Встановлення східного кордону УСРР в 1919-1925 роках (історико-правовий аспект) [Електронний ресурс] / О. Зайчук, В. Капелюшний, О. Вовк. – Режим доступу: https://warbibl.io.ua/s986123/zemli_i_kordoni_ukraeni_u_20-mu_stolitti_i_ranishe
4. Захарчук А.С. Політико-правові аспекти державотворення періоду Центральної Ради: автореф. дис. ... д.ю.н. за спеціальністю 12.00.01: «Історія та теорія держави і права; історія політичних і правових учень»/ Андрій Савович Захарчук. Інститут законодавства Верховної Ради України. – Київ, 2010. – 39 с.
5. Додонов Р. Чорноморські вектори у геополітичних концепціях України і Росії [Електронний ресурс]/ Р. Додонов// Політичний менеджмент. – 2005. – №4. – С. 127-140.
6. Долматов І. В. Просторове буття сучасної держави: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень / Долматов Іван Володимирович. - Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2009. – 22 с.
7. Енциклопедія сучасної України/ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://esu.com.ua/search_articles.php?id=26190
8. Цапко О. Ідея народовладдя в теоретичній спадщині діячів Української Центральної Ради (М. Грушевського та В. Винниченка)/ О. Цапко, Ю. Богаліка// Науковий Вісник Національної академії внутрішніх справ. – 2013. - № 1. – С. 269-276.

УКРАЇНСЬКА ЦЕНТРАЛЬНА РАДА – ФУНДАМЕНТ УКРАЇНСЬКОГО ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ ХХ ст.: ІСТОРИКО- ПРАВОВИЙ ДОСВІД

КРАВЧУК Микола Володимирович,
*к.ю.н., доцент, доктор права Українського
вільного університету, завідувач кафедри теорії
та історії держави і права Тернопільського
національного економічного університету*

Постановка проблеми. Початок ХХ століття для українців став розвитком власного національного державного будівництва. Ключову роль у цьому процесі зіграла Перша світова війна, яка виступила своєрідним каталізатором суспільних процесів у багатьох народів світу. У тому числі вона, так би мовити, розбуркала українське суспільство, стала його своєрідною рушійною силою, завдала як поступального руху, так і призвела до

виснаження народного потенціалу.

Своїми сьгоднішніми публікаціями ми схиляємо голови перед тими, хто сто років тому віддав своє життя за відродження України як держави, виражаємо глибоку шану тим, хто віддав всі, без залишку, свої життєві сили задля започаткування і розвитку Української держави на початку ХХ ст. І хоча створення держави України у формі Української Народної Республіки не увінчалось незворотною процесу, їхні досвід і титанічна суспільна праця стали безцінним скарбом українського державотворення і запорукою відновлення (без кровопролиття) суверенної, незалежної України в кінці ХХ ст. (24 серпня 1991 р.) та його схвалення на референдумі 1 грудня 1991 р. (28,8 млн. людей взяло участь, з яких «За» Незалежність України проголосувало 90,3%) [1].

Великий філософ Конфуцій, визначаючи роль історії в розвитку суспільних процесів, стверджував: «Якщо хочеш передбачити майбутнє, вивчай минуле», саме тому нерідко вчені, дослідивши історичні віхи суспільного розвитку, їхні закономірності, виробляють шляхи вирішення проблем сьогодення.

Аналіз архівних матеріалів, оцінка монографічної літератури та інших наукових розробок щодо діяльності Української Центральної Ради (далі – УЦР) вказують, що наукова розвідка державного будівництва у зазначений період має незаперечне теоретичне і практичне значення. Більше чотирьох сотень кандидатських і докторських дисертацій, декілька тисяч монографій та навчальних посібників, й інших наукових розробок з цієї проблематики опубліковано за століття, яке віддаляє нас від тих подій, а запеклі дискусії навколо функціонування УЦР, її здобутків та упущень не припиняються і сьогодні [2, с.23; 3, с.5]. Це ще раз підтверджує, що досвід державотворення в Україні на початку ХХ ст., особливо в період Української Центральної Ради є найповчальнішим і найціннішим для нинішнього розвитку Української держави. Саме на тому етапі було закладено фундамент механізму держави, формувалися політичні, економічні, соціальні, правові та інші основи державницького життя українців. У наступні етапи ствердження української державності (Гетьманату П. Скоропадського, Директорії, ЗУНР) досвід УНР за Центральної Ради використовували як базис державотворення, який продовжували або від якого відштовхувалися, як від основи створеної держави, наступні державні будівничі.

З цього приводу доречно пригадати оцінку тих подій О. Копиленка, яка стала хрестоматійною: «Українська Народна Республіка проіснувала дуже недовго, в історичному масштабі одну тільки мить, та лишилися по ній повчальні уроки першопрхідців, які ми просто не маємо права нехтувати» [5, с. 5].

Сучасний етап національного державо-правотворення особливо потребує вагомого, повчального історико-правового досвіду з метою підвищення ефективності цих процесів в умовах сьогодення, недопущення помилок і прорахунків наших праотців в нинішньому українському державному будівництві, та найбільш важливим є забезпечення незламності відродженої сучасної суверенної Української держави.

Окреслюючи завдання дослідження необхідно згадати слова «Батька античної історії» Геродота, який стверджував, що дослідження історії проводиться для того, щоб зроблене людьми з часом не забулось, щоб великі і дивовижні діяння не залишались невідомими, щоб з'ясувати всю правду про ті події.

Тож бо, ключовим для цієї наукової розвідки є встановлення істини, об'єктивності і правдивості історичних подій доби Української Центральної Ради. З цього приводу постає не менш вагоме завдання – віднайти у визначних подіях, фактах національної історії вкраплені елементи комуністичної неправди, перекручень, фальсифікації (на кшталт того, що 23 лютого 1918 р. – день створення радянської Червоної армії тощо). З цього при-

воду О. Кузьмук зазначив: «Аналіз літератури свідчить, що радянська історіографія всебічний розгляд історії військового будівництва в Україні підмінила історією Червоної армії та її боротьбою за встановлення радянської влади. Інші питання не досліджувалися або фальсифікувалися» [6, с.9].

Тому доречно звернути увагу на факт існування чималої кількості міфів, які було створено радянською лженаукою щодо доби Української Центральної Ради. Зокрема, один із них – міф про те, що С. Петлюра у вирішальний час січневого повстання київського пролетаріату з'явився в Київ із своїм Кошом і придушив повстання та «взяв особи с-ту участь розправі над арсенальцями» [7, с. 146].

Академік Я. Яцків, оцінюючи той етап державотворення, зазначив: «Читаючи протоколи засідань Центральної і Малої Рад, Ради Міністрів, урядові ухвалини, надто часто ловиш себе на відчутті, що вони переносять тебе в сьогоднішні дні. У своїй радості і в своїй гіркоті... писати про УЦР і її універсали необхідно не тільки тому, що до цього змушує збіг календарних дат, а й тому, що в діяльності Центральної Ради і сьогоднішніх політичних реаліях є чимало спільного, а ... значення та уроки минулого нашим суспільством, його елітою, засвоєні погано і осмислені слабо» [8; 2, с. 24].

Ступінь наукової розробки. Ця тематика знайшла наукове висвітлення у працях таких сучасних вчених: В. Верстюка, О. Вівчаренка, В. Гончаренка, Л. Дещинського, Р. Іванченко, В. Задунайського, О. Копиленка, І. Крип'якевича, В. Кульчицького, М. Литвина, О. Реєнта, О. Рубльова, В. Рум'янцева, О. Мироненка, П. Музиченка, В. Солдатенка, О. Тимошука, Я. Тинченка, Б. Тищика, В. Шаповала, В. Шевченка, О. Шевченка, Я. Яцківа, Д. Яневського; також українських вчених того часу: В. Винниченка, М. Грушевського, Д. Дорошенка, В. Петріва, З. Стефаніва та багатьох ін.

Особливо контраверсійними є монографії історика Д. Яневського, зокрема, «Проект «Україна», або таємниця Михайла Грушевського» «Загублена історія втраченої держави», де подане альтернативне висвітлення Української Центральної Ради, виражене несприйняття вживання термінів «Визвольні змагання», «Українська революція». Попри це, він зазначив: «... історія як наука, очевидно, не має права виносити будь-які вироки. Вона має право і зобов'язання виявляти, аналізувати, узагальнювати емпіричні дані, артефакти, свідчення, маючи на меті, як у даному конкретному випадку, описати стартові передумови, обставини часу та місця, в яких розпочалися та розвивалися процеси, які сучасні дослідники щосили, відчайдушно, зятято намагаються вписати в схему так званої «Української революції» та «Національних змагань українського народу» 1917-1920 рр.» [4; 3, с.14].

Отже, метою представленої розвідки є дослідження процесу державотворення в період Центральної Ради, встановлення особливостей та основних здобутків й упущень в її діяльності, виокремлення фактів необ'єктивності і неправди, та оцінка її досвіду для сучасників.

Виклад основного матеріалу. Аналіз чотирнадцяти з половиною місяців розбудови Української держави в період Центральної Ради вказує на велику складність цього процесу, особливо з огляду на своєрідність соціально-політичного стану, у першу чергу обставин, подій і специфіки розвитку власного війська, на особливість міжнародних відносин України з іншими країнами та, найголовніше, неготовності у повній мірі українського суспільства у ту добу до створення власної держави [9, с.35].

Отже, дослідження й опрацювання джерельної бази, її осмислення й оцінка вказує, що основні досягнення та уроки Української Центральної Ради вбачаються у таких процесах: УЦР, сформувавшись у громадську політичну структуру, еволюціонувала у державний орган; запровадила спосіб розбудови власної держави – «українізацію»; привнесла в життя ук-

раїнців курс його зміни від самодержавного, до автономного, демократичного, суверенного; вона на практиці реалізувала принцип, що «народ - носій влади» шляхом масових звернень з різних питань державотворення; привнесла у практику законодавчу основу будівництва держави; здійснювала будівництво держави в умовах дієвого впливу міжнародного чинника; допустила великі прорахунки у формуванні Української Армії.

Крім того, аналіз джерельної бази спростовує міф про представлення С. Петлюри як організатора й учасника розправи над полоненими арсенальцями. Навпаки, факти підтвердили гуманне поводження Слобожанців із полоненими оборонцями Арсеналу, на що вказав у своїх спогадах В. Петрів: проти намагання Червоних гайдамаків розстріляти групу більше 200 осіб, захоплених у Арсеналі, у відповідь на жорстоке знущання над українськими вояками, зокрема, «декількома Богданівцями, замордованими у такий спосіб, який до лиця тільки азіатам», рішуче виступив С. Петлюра. Він, перекикуючи юрбу, звернувся до кулеметників: «коли хочете розстріляти їх – і показав на юрбу – то розстріляйте перш мене! Це ж робітники, які, може й з несвідомості, спровоковані до повстання проти української влади робітників і селян; між ними, може, є чимало й несвідомих українців із тих працюючих, за яких ви ведете боротьбу, і ви їх хочете розстріляти? Я того не дозволю, першу кулю в мене!» [10, с.310]. Таким чином був відвернений розстріл групи «арсенальців».

З огляду на вищевказане доцільно детальніше виокремити наступні основні уроки:

По-перше, УЦР, закріпившись як громадсько-політичне утворення, переформувалася у державну інституцію та «очолила український національно-визвольний рух, надала українській революційній стихії організованих форм, об'єднала під своїм прапором провідні українські політичні партії, змусила російську революційну демократію рахуватись і вести діалог з українськими національними силами» [11, с.8; 2, с.25]. За твердженням дослідників «її діяльність здобула широке визнання як усього народу, його структур, так і окремих особистостей. Уже 19 березня 1917 р. у Києві відбулася на її підтримку 100 тис. маніфестація. Вражаючими демонстраціями схвалення її роботи стали Український національний конгрес, військові, селянські, робітничі, з'їзди, форуми різних політичних партій, громадських інституцій» [12; 2, с.25.]

По-друге, Центральна Рада резолюцією від 22 квітня 1917 р. запровадила спосіб розбудови Української держави шляхом «українізації» всього суспільного життя. Принцип «українізації» всього життя в Україні проявився, як всеосяжний процес усього національного, державотворчого, політичного, соціально-економічного і духовного розвитку українського народу. Українізація охопила національні школи, армію, всі соціальні процеси й отримала схвалення всім суспільством, його структурами. «...Йшлося про широке розуміння процесу українізації. Численні з'їзди (селянські, кооперативні, партійні, загальнонаціональні) повинні були б переконати всіх, що це - український рух, це не вигадка купки інтелігентів, це величезна сила, котра вирвалася з-під вікового тиску, і що сила ця росте... Припинити її... нема можливості, бо прокинувся 35-мільйонний народ...» [12; 2, с.26]. На відміну від тих часів, ми спостерігаємо у сьогоденньому суспільному і політичному житті нехтування українськими мовою, історією тощо. Ніби стверджується процес антиукраїнізації.

По-третє, УЦР проголосила Українську Народну Республіку і виступила її будівничим. Саме вона, після політичного сну українців, майже трьохсотрічного занепаду власної держави, виголосила і внесла в практичну площину стратегічну мету її побудови, яка закріпилася як дороговказ українського державотворення на століття. Таким чином, завдяки діяльності УЦР, відбулася зміна форми влади з самодержавної, що панувала в Росії, на демократичну. У той же час заманіфестувавши самостійність України її лідери,

еліта виявилися неспроможними стати успішними організаторами державного будівництва. На місцях не було створено органів державного апарату. Як зазначив О. Копиленко, «саме вертикалі виконавчої влади й не вистачало Центральній Раді, однак замість того, щоб виправити ситуацію, вона навпаки ускладнювала її». У цей період була цілковита невизначеність самої системи інституцій, які мали закласти фундамент місцевої влади. Це позбавляло її можливості усунути «безладдя на місцях і усунути анархію в УНР» [5, с.5; 2, с.26]. На думку В. Верстюка: «сьогодні можемо стверджувати, що перший голова ГС просто не розумів природу державної влади, яка полягає в протистоянні стихійного руху мас, їх організації і спрямуванні. Саме в недостатності організованості українського державного апарату була його слабкість» [13, с.245; 2, с.27]. Організаційно-політичні заходи Центральної Ради носили утопічний соціалістичний характер. Особливо це позначилося на вирішенні аграрної проблеми шляхом соціалізації землі та ліквідації приватної власності на неї, що не співпадало тоді з прагненнями українського селянства. Такі необґрунтовані рішення УЦР позбавили підтримки широкої верстви впливового на селі заможного селянства [2, с.27].

По-четверте, важливою рисою УЦР було впровадження нею з перших днів заснування функції представництва всього українського народу, вона постійно зверталася до народу і діяла від імені народу, що отримало суспільне схвалення. Так, звернемося до відозв, резолюцій, наказів, універсалів, директив ЦР, де проголошувалося: «Народе Український! Народе селян, робітників, трудящого люду! Волею своєю ти поставив нас, Українську Центральну Раду на сторожі її прав і вольностей української землі» (I Універсал); «Громадяне української землі! ... Сповідіємо всіх громадян України, що обрана українським народом через його революційні організації УЦР незабаром буде доповнена на справедливих основах представництва» (II Універсал), (III Універсал); «Народе України! Твоєю силою, волею, словом утворилась на Українській землі вільна Українська Народна Республіка. Здійснилася давня мрія Твоїх батьків, борців за волю й право робочого люду!» УЦР була завалена вітальними телеграмами, резолюціями в її підтримку, на вірність їй присягали сільські сходи, з'їзди, військові частини. Вона стала центром об'єднання і консолідації нації [14, с. с.295, 298, 307, 322; 2, с.27]. Так, В. Верстюк зазначив: «історична заслуга Центральної Ради полягає в тому, що вона, на відміну від окремих політичних партій, захищала інтереси не якогось одного класу, а перша, публічно й відкрито, почала говорити від імені нації й про потреби нації. УЦР не пропускала нагоди апелювати до народу. Можливо, в такій політиці був значний популізм, та оскільки йшлося не про конкретні соціально-економічні рішення, а про мобілізацію й орієнтацію національної свідомості, така політика мала добрі наслідки» [11, с.10; 2, с.27].

Тут проглядається реалізація базового принципу, що носій влади є народ. УЦР демонструвала своїми діями факт, що вона отримала делеговані від нього повноваження і тому готова виконувати його волю. Так, вчений акцентує увагу, що УЦР, за словами М. Грушевського, «у своїй діяльності завжди мала єдиний критерій, єдиний компас, це – інтереси трудящих мас» [13, с.245; 2, с.28].

І навпаки, сучасні політики, на відміну від попередників, прагнуть розділити українців, особливо перед виборами, за мовними, територіальними й іншими критеріями на «західняків» і «східняків», і на цій основі створити між ними протиріччя для здобуття власних політичних преференцій [2, с.28].

По-п'яте, УЦР державне будівництво здійснювала на законодавчій основі попри те, що всі процеси відбувалися в ході ведення війни. З метою посилення законності у суспільному житті військовим міністром О. Жуковським було видано ряд нормативних на-

казів: Ч.32 від 14 лютого 1918 р. передбачав «вжити рішучих заходів щодо припинення свавілля, насильства, грабунків»; Ч.53 від 7 березня 1918 р. – недопущення «порушення військової дисципліни і приниження гідності, проведення самочинних обшуків і самосудів, за невиконання – жорстоке покарання»; Ч.74 від 14 лютого 1918 р. вимагав «підтримувати діяльність у всіх галузях життя, керуватися законами» [15].

«Характерною була й еволюція назв і змісту документів УЦР. Якщо вони спочатку були закличними та рекомендаційними – відозви, ухвали, резолюції, то після надання УЦР легітимності Українським Національним конгресом вона приймає вже суто нормативні акти – накази, постанови з обов'язковим виконанням, а з червня - універсали за досвідом Б. Хмельницького. Стосовно традиційної назви правових актів “закон”, то вона широко почала застосовуватися з листопада 1917 р. ... Всього після утворення УНР було видано близько 90 законів і законодавчих актів, включаючи і конституцію» [12; 16, с.69-71]. О. Копиленко поділяє законодавчу діяльність УЦР на два етапи: перший етап - до жовтневого перевороту, а другий – після нього, що розпочинається з 25 листопада 1917 р., з дня ухвалення нею *закону про порядок видання нових законів*. У ньому стверджувалося, що «до сформування Федеративної Російської республіки і утворення її конституції виключне і неподільне право видавати закони для Української Народної Республіки належить Центральній Раді» [5, с.67-76; 2, с.29]. У цей період приймаються наступні закони: «Про правонаступництво» від 25 листопада 1917 р., «Про вибори до Установчих Зборів Української народної Республіки» від 16 листопада 1917 р., «Про утворення Генерального Суду» від 2 грудня 1917 р., «Про Головну скарбницю і державний банк УНР» від 9 грудня 1917 р., «Про випуск державних кредитових білетів УНР» від 6 січня 1918 р., «Про національно-персональну автономію» від 8 січня 1918 р., «Про Державний Герб України» від 23 лютого 1918 р., «Про державну мову» – березень 1918 р., «Про поділ України на землі» від 6 березня 1918 р., «Про громадянство» від 4 березня 1918 р., «Про тимчасові розписи видатків на 1918 р.» від 11 квітня 1918 р., «Про випуск розмінних марок державної скарбниці» 13 квітня 1918 р., «Про 8-ми годинний робітничий день» та інші [14, с.310-331]. Доречно підкреслити, що законодавча техніка, структура та ефективність дії законів була, з відомих причин, зовсім не висока. За твердженням О. Копиленка, «факторами, що негативно вплинули на законодавчу діяльність Центральної Ради були – брак часу і професіоналізму. Проте найбільш дошкульно на ній відбилися політичні і ідеологічні пристрасті. Найхарактерніший приклад – власності» [5, с.72; 2, с.29]. Проте, найголовнішою заслугою УЦР у сфері законодавчої діяльності є прийняття нею Основного Закону УНР – Конституції, аналіз якої, на думку В. Гончаренка, дає всі підстави стверджувати, що вона «дійсно позбавлена як ідеологічного, так і пропагандистського забарвлення» [17, с.67; 2, с.29]. Істинно-справедливо Конституцію УНР (*Статут про державний устрій, права і вільності УНР*) 29 квітня 1918 р можна вважати еталоном з прав людини, яка є підсумковим актом діяльності Української Центральної Ради.

По-шосте, у працях окремих вчених позитивно оцінюється підписання Українською Центральною Радою Брестського мирного договору. Зокрема, В. Верстюк вказує, що «факт підписання Брестського мирного договору свідчив про успіх молоді непрофесійної української дипломатії. Це був перший серйозний акт УНР на міжнародній арені» [13, с.241-242; 2, с.29]. У цілому прихід запрошених німецько-австрійських військ став вагомим негативним чинником, який призвів до втрати авторитету і підтримки УЦР з боку українського народу. Для народу прихід військ, що ще недавно виступали проти-лежною, воюючою стороною, був не зовсім зрозумілим. Як зазначає вчений, «ситуація була драматичнішою. УЦР вводила в оману насамперед саму себе. Можна вважати її по-

зицію недалекоглядною, короткозорою, наївною, але документи свідчать, що провідні діячі УНР дійсно уявляли себе володарями становища, а німецьку військову присутність розцінювали як чисто технічну акцію, з допомогою якої вдалося позбутися більшовиків, і яка водночас не буде мати якогось помітного впливу принаймні на внутрішню політику УНР» [13, с.244; 2, с.29]. На думку Ж. Шиянюка, «попри всю свою суперечливість, Брестський мирний договір у ситуації, в якій опинилася УНР, став для неї порятунком від загибелі. Україна стала однією з перших країн, що вийшла із світової війни. Однак, на віддалену перспективу Брестський мирний договір, як зазначив С. Петлюра, спричинив до міжнародної ізоляції України, бо опинилася в таборі переможених» [18, с.85]. Несхвально відносився до цієї мирної Угоди і командний склад Армії УНР. Підтвердженням цього є приклад, приведений В. Петрівим, коли помічник командира Гордіївського полку, сотник Андрієнко, при зустрічі з М. Грушевським, йому заявив: «Якого Біса батьку привів німців? Це не політика, а ганьба на цілий світ» [19, с. 20].

Очевидно альтернативним вищевказаному рішенням УЦР (запрошення Радою народних міністрів з ініціативи М. Порша німецької та австро-угорської військової допомоги) була мобілізація всього суспільства на захист власної вітчизни. При цьому потрібно було урівняти проголошені національно-державницьку і соціальну ідеї та реально впроваджувати їх в життя, що мало б забезпечити підтримку Центральної Ради більш широкими масами українців [2, с.29].

По-сьоме, На думку науковців, «українські соціалісти – головна політична сила УЦР – за суттю провалила багато в чому стихійний процес українізації армії, гальмувала створення добровільних озброєних формувань «Вільного козацтва». За невтішним висновком Голови ГС В. Винниченка: «Це була війна впливом. Ні більшовики, ні ми не мали регулярного дисциплінованого війська. Наш вплив був менший. Він уже був настільки малий, що ми з великими труднощами могли скласти якись невеличкі більш-менш дисципліновані частини й висилати їх проти більшовиків» [20].

Доречно пам'ятати, що наслідки вказаного стану армії стали такими, оскільки все військове будівництво у великій мірі проходило під гаслом, яке доводив лідер соціал-демократів, заступник голови УЦР В. Винниченко навесні 1917 р., у той час, коли в Україні розгорнувся масовий військовий рух, що привів до українізації: «Не своєї армії нам ...треба, а знищення всяких постійних армій. Не українську регулярну армію нам треба організувати! Українського мілітаризму не було і не повинно бути!» [21, с.5].

Лише під тиском народних мас, насамперед армійців, УЦР змушена була проводити українізацію російської армії, тобто перетворення російських частин на українські. За Тимчасового уряду українізацію проводили згідно з наказами головного командування [22, с. 369]. Тільки партія самостійників, її лідери визначили програмними завданнями однозначне створення самостійної України та її власної армії, правильність і реальність яких згодом підтвердилась. Про що М. Міхновський підкреслив у промові: «Перше наше завдання – це творити військову силу всіма засобами, які є і до того будуть надаватися. Мусимо передбачувати всі труднощі і перешкоди, які поставить перед нами не лише Тимчасовий уряд та військове командування, а й все без винятку російське суспільство» [23, с. 53]. Сьогодні така ситуація «дзеркально» повторюється у зв'язку з подіями в Криму та на Сході України.

У цьому плані Р. Іванченко зазначила, що «УЦР відкинула досить сильні спроби творення Української Армії, хоча на всіх фронтах відбувався процес стихійної організації українських військ. Були відкинуті і пропозиції видатних українських політичних і військових діячів М. Міхновського та П. Скоропадського щодо організації українських

військових формувань. ...Центральній Раді не вистачало ні мудрості, ні твердого розрахунку, ані світоглядного переконання чи просто почуття самозахисту для створення власного війська. Адже національна Армія – це щит і меч національної держави, єдиний гарант її існування» [24, с. 222].

На думку Л. Дещинського: «Ідеологічна зашореність соціалістичними догмами не дала можливості провідникам Центральної Ради створити власні Збройні Сили. Їх ставлення до організації національної Армії було не просто байдужим, а й ворожим» [21, с. 5].

П. Музиченко підкреслив: «Трагічними для України були перші роки революційного державотворення. Внаслідок цілого ряду помилок не вдалося втілити ідею незалежності України. Але досвід Центральної Ради, Гетьманату, Директорії, ЗУНР, УСРР послугував майбутньому України, поповнив скарбницю її досвіду» [25, с.3].

Отже, вищезазначені прорахунки вказують, що політичний провід Центральної Ради, який представляв український народ, не в повній мірі усвідомив вимоги трьох військових з'їздів, настанови Головної Української Ради, зазначені в її Маніфесті (м. Львів, 1914 р.): «Тільки той нарід має права, що вміє їх здобути, тільки той нарід має історію, що вміє її творити рішучим ділом». Це є важлива засторога для нинішніх державників України, особливо для тих, хто знаходиться при владі.

За твердженням І. Драча: у досліджуваній період «УЦР втратила час, і не тільки через вичікування їхнього визнання, а й через те, що більше уваги приділяла не будівництву національної держави й агітації за неї, а впровадженню в життя утопічних соціалістичних ідеалів. ... Це призвело до втрати можливостей для поширення національно-державницьких переконань серед широких верств українського суспільства, без чого взагалі неможливо будувати власну державу». Соціалістичний провід УЦР, впроваджуючи свої соціалістичні ідеї, намагався організувати національну державу на основі створення «федерації з колонізаторською метрополією» [26].

По-восьме, ще особливістю формування власної держави в добу Центральної Ради була «федералізація» з Росією, прагненням до якої пронизано майже всі її основні політико-нормативні документи. Навіть, проголошуючи IV Універсалом незалежність України в період відкритої російської агресії, вона не відмовляється від «федералізації». У передостанньому абзаці цього базового Універсалу, визначаючи повноваження Установчих Зборів закріплено: «Сьому найвищому нашому органу належить рішити про федеративний зв'язок з народними республіками колишньої Російської держави» [27, с.70-72]. Крім того, аналіз наукових джерел підтверджує, що діячі УЦР, соціалісти за переконаннями, з метою запровадження автономної України в єдиній Російській федерації питання про створення власної армії не ставили. Адже до компетенції останньої і належали функції захисту й завдання формування армії всієї федерації. «Ведучи мову про прерогативи федерації, М. Грушевський передбачав, що загальнодержавними справами, мабуть, будуть справи війни і миру, міжнародні трактати, завідування воєнними силами республіки. І тут же наголошував, що українське військо, поки не буде замінене міліцією, підлягатиме розпорядкам центральної воєнної власті республіки, буде відбувати свою службу в межах України, утримуватися її коштом і не виводитиметься з української інакше як при оголошенні війни» [28, с. 39]. Вищевказане підтверджує, що питання федералізації і формування армії України були несумісні.

Крім того, «федералізація» позбавила УНР, у її війні з більшовицькою Росією, міжнародної підтримки, оскільки забезпечила зовнішнє сприйняття, що це внутрішній конфлікт між різними політичними силами. З цього приводу Л. Дещинський підкреслив: «формальний федеративний зв'язок з Росією у цій боротьбі, що почалася між УНР і Рад-

наркомом, надав їй суто внутрішнього характеру, як суперечки між різними політичними угрупованнями однієї країни. Це утруднювало саму організацію боротьби, оскільки юридично не давало підстав вважати її на міжнародній арені міждержавним конфліктом і надати ззовні допомогу Україні у даній нерівній боротьбі» [21, с.4]. Подібна ситуація склалася й нині на Сході України.

Висновки. Підсумовуючи все вищезазначене, необхідно підкреслити, що попри обрання Центральною Радою своєрідного шляху державотворення, їй вдалося створити основи національної Армії України (Військове міністерство, Генеральний Штаб, організаційно-штатну структуру Армії, систему її матеріально-технічного і бойового забезпечення, мережу військово-освітніх установ, військове судівництво, нормативно-правову базу та ін.), яка стала в оборону незалежності своєї країни. За твердженням С. Петлюри, українські воїни «вступили на арену історії тоді, коли весь світ не знав, що таке Україна. Ніхто не хотів її визнати як самостійну державу, ніхто не вважав нашого народу за окрему націю. Єдиною боротьбою, упертою і безкомпромісною, ми показали світові, що Україна є, що її народ живе і бореться за свої громадянські права, за свою свободу, і незалежність» [29, с. 28].

Легко сучасникам давати оцінку недолікам та упущенням державотворців доби Української Центральної Ради, засуджувати їх дії чи вчинки. Та виникає питання: чи маємо ми на це право? Чи це буде справедливо у відношенні до них? Очевидно, що ні. Адже суспільний стан, в якому перебуває оцінювач, зовсім інший. Але наш обов'язок, і в першу чергу перед ними, усвідомити їх прорахунки й упущення і не допустити їх повтору в сучасному державо- і правотворенні. Зробити нинішнє національне державне будівництво ефективним, успішним, невідворотним і незламним.

У цьому плані Павло Гой-Нижник підкреслив словами Л. Жебуньова: «Скільки бажаних виправдати або звинуватити ту чи іншу сторону у цю добу зламів суспільних, моральних і, навіть, державних, проте, за будь-яких оцінок діяльності Центральної Ради та обставин її краху, вона на світанку українського відродження “збудила національний рух” і заслуга ж та ніколи не забудеться як і ті люде, що сотворили її» [30, с. 113].

На думку Л. Дециньського, «незважаючи на весь трагізм подальших визвольних змагань українців, національна революція України 1917-1921 рр. і сформовані в ході її боротьби національні Збройні Сили назавжди стали нашим маяком-символом, що, здалося, іноді стоїть на неосяжній вершині, але зачаровано вабить до себе кожного свідомого українця. Ми з великою гордістю низько вклоняємося борцям за українську державність, шануємо їхню високу національну свідомість, патріотизм і героїзм» [21, с.3].

Отже, уроки та різноплановий досвід державо- і правотворення в добу Української Центральної Ради є маєстатом українського державотворення та потребують подальшого ґрунтового дослідження і висвітлення, а їх аналіз й оцінка мають стати надійним та ефективним дороговказом сучасним державникам і запорукою від втрати своєї української держави.

Список використаних джерел:

1. Референдум за Незалежність 1 грудня 1991-го. Агітація і бюлетені / [Електронний ресурс] Українська правда, Історична правда. – 2017. – березень. – Режим доступу: <http://www.istpravda.com.ua/artefacts/2012/12/1/102150/>

2. Кравчук М.В. Уроки державотворення Української Центральної Ради: історико-правовий аспект / М.В. Кравчук // Актуальні проблеми правознавства. Науковий збірник ЮФ ТНЕУ / редкол. М.О. Баймуратов та ін. – Тернопіль: Астон, 2012. – С. 23-30.

3. Яневський Д. Б. Проект «Україна», або Таємниця Михайла Грушевського. – Харків: Фоліо, 2010. – 315 с.
4. Яневський Д. Б. Загублена історія втраченої держави / Д. Б. Яневський. – Харків: Фоліо, 2009. – 252 с.
5. Копиленко О.Л. Держава і право України. 1917-1920: навч. посібник / О.Л. Копиленко, М.Л. Копиленко. – К.: Либідь, 1997. – 208 с.
6. Військове будівництво в Україні у ХХ столітті: історичний нарис, події, портрети / За заг. ред. Кузьмука О.І. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2001. – 448 с.
7. Петлюра С. Вибрані твори та документи. – К.: Довіра, 1994. – 271 с.
8. Яцків Я. Українська Центральна Рада: історичне значення та уроки / Я. Яцків // Вісті з України. – 1998. – 5 лютого.
9. Кравчук М.В. Організаційно-правові засади формування Армії України в період Центральної Ради і Гетьманату: порівняльний-правовий аналіз [Електронний ресурс] / М.В. Кравчук // Електронне наукове фахове видання «Порівняльно-аналітичне право» Юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородського національного університету». – Режим доступу: http://www.pap.in.ua/5_2015/10.pdf. – 2015. – №5. – С. 33-37.
10. Петрів В. Військово-історичні праці. Спомини. – К.: Поліграфкнига, 2002. – 640 с.
11. Верстюк В. Проголошення незалежності УНР: історичне значення / В.Ф. Верстюк // Українська революція 1917-1921 рр.: Подвиг героїв Крут. Матеріали наукових читань (24 січня 2008 р.) / Відпов. ред. В.Ф. Верстюк. – К.: Видавництво імені Олени Теліги, 2008. – С.8-20.
12. Шевченко В. Хазяїн на своїй землі Центральна Рада: початок українізації // День. – 2007. – №51.
13. Верстюк В. Українська Центральна Рада: навч. посіб. / В. Верстюк. – К.: Заповіт. – 344 с.
14. Хрестоматія з історії держави і права України: навч. посіб. / упоряд.: А.С. Чайковський (кер.), О.Л. Копиленко, В.М. Кривоніс, В.В. Свистунов, Г.І. Трофимчук. – К.: Юрінком: Інтер, 2003. – 636 с.
15. ЦДАВОУ. – Ф.1074 (Накази Військовому Міністерству УНР). – Оп.2. – Спр.30. – Арк.8; Арк. 16, 16зв.; Арк.22.
16. Кравчук М.В. Держава та армія УНР в період Тимчасового уряду та їх правове закріплення / М.В. Кравчук // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Випуск 48. – К.: Ін-т держави і права ім. В. Корецького НАН України, 2010. – С.69-76.
17. Гончаренко В. Законодавчі органи в Українській Народній Республіці / В. Гончаренко // Вісник Академії правових наук. – 2006. – №2 (45). – С.67.
18. Шиянюк Ж. Зовнішньополітичне становище України напередодні і в період проходження до влади Директорії / Ж. Шиянюк // Вісник Державного університету «Львівська політехніка». Держава та армія. – 1999. – № 377. – С.84-91.
19. Кравчук М.В. Міжнародний чинник у будівництві національної держави та її армії в період УЦР: історико-правовий аспект [Електронний ресурс] / М.В. Кравчук // Юридический научный электронный журнал Запорожского национального университета. – 2015. – №6. – С.20-23. – Режим доступу: <http://www.lsej.org.ua/index.php/arkhiv-pomeriv>.
20. Військово-політична діяльність Центральної Ради та причини її поразки // Армія України. – 2002. – 18 квітня. – С.5-6.

21. Дещинський Л. Із історії боротьби УНР проти більшовицької агресії (грудень 1917 - січень 1918 рр.) Уроки і сучасність // Вісник Державного університету «Львівська політехніка». Держава та армія. – 1999. – № 377. – С.3-10.
22. Крип'якевич І.З. Історія українського війська / І. Крип'якевич, Б. Гнатевич, З. Стефанів. – Львів: Світ, 1992. – 712 с.
23. Міхновський М.І. Самостійна Україна. – К.: Діокор, 2002. – 80 с.
24. Іванченко Р. Центральна Рада: апофеоз і драма теорії і практики / Р. Іванченко // Я повертаю Україні те, що в неї вкрадено: Статті. Нариси. Роздуми. – К.: Укр. письменник, 2005. – С. 212-224.
25. Музиченко П.П. Історія держави і права України: навч. посіб. У 2 ч. Ч. II / П.П. Музиченко. – Одеса: Астропринт, 1998. – 272 с.
26. Драч І. Уроки Української Народної Республіки // Вісті з України. – 1998. – 5 лютого.
27. Четвертий Універсал Української Центральної Ради / Конституційні акти України, 1917-1920. Невідомі конституції України. - К.: Філософська і соціологічна думка, 1992. – 272с.
28. Солдатенко В.Ф. Військовий чинник у боротьбі за політичну владу в Україні в 1917-1918 рр. / В.Ф. Солдатенко, Л.Г. Хало. – К.: ПП Позднишев, 2002. – 398 с.
29. Беренец П. Симон Петлюра // Табор. – 1931. – Ч.16. – С.28.
30. Гой-Нижник Павло. УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917-1920 рр.). – К.: «ЩеК», 2010. – 304 с.

ТИПОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ 1917-1921 РОКІВ

КРЕСТОВСЬКА Наталя Миколаївна,
д.ю.н., професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права Міжнародного гуманітарного університету

Типологізація революційних процесів є одним з широко обговорюваних питань у політичній та історичній науці (зарубіжні дослідники - Ш. Ейзенштадт, С. Хантінгтон, Т. Скокпол, Е.Гобсбаум, Е. Шульц, І. Гобозов, вітчизняні - А. Колодій, В. Якушик), тоді як історики права звертаються до неї у край рідко. Між тим без типологізації революцій навряд чи можлива науково обґрунтована історична типологія держави і права, оскільки саме революції найчастіше виступають як точка відліку у становленні тієї чи іншої державної організації чи нової правової системи.

Варто відмітити, що одноставно прийнятої типології революцій, як і однозначно схвалюваної дефініції революції на сьогодні не вироблено. Тому, перш ніж висловити свої міркування щодо типології Української революції 1917-1921 рр., видається необхідним зазначити методологічні засади дослідження. Автор цієї доповіді, по-перше, виходить з розуміння полісемантичності поняття «революція», зокрема, уважає, що поряд з політичними та соціальними революціями до уваги мають братися економічні, культурні та інформаційні революції. Їх синергія створювала справжні прориви в історії. Наприклад, відкриття Нового світу і пов'язаний з цим економічний бум, винахід книгодруку,